

Vidar Enebak

Rykkinn i teori og praksis

– Nikolaj Frobenius som historieforteller

Det er vanskelig for en leser å vite hva som er fiksjon og fakta i *Teori og praksis* (2004), den historiske romanen og løgnaktige selvbiografien til Nikolaj Frobenius om oppveksten på Rykkinn på 1970-tallet. Vi som vokste opp der vet bedre. Med utgangspunkt i noen sentrale, men nokså lokale, sannheter fra Rykkinn og fra Stian Kristensens vei, skal jeg fortelle en annen historie enn Frobenius' feilaktige og fordomsfulle framstilling. Så får det være opp til leseren å vurdere hvilke konsekvenser det har for forståelsen av *Teori og praksis* som «roman».

Rykkinn er i ferd med å bli et kultfenomen, kanskje først og fremst på grunn av Harald Eia og gjengen bak NRKs Åpen Post. I 2003 utkom albumet *Brown Ring of Fury* av DJ 1349 Rykkinn (bedre kjent som Lord Bård Torgersen), og nå foreligger altså boka til Nikolaj Frobenius.¹ Framstillingen til Harald og Bård skiller seg imidlertid fra *Teori og praksis*: I Åpen Post framstår Rykkinn i et nostalgisk skjær, en slags øm ironi om et sted Harald Eia kommer fra, men ikke vil tilbake til: «Jeg, en vanlig gutt fra Rykkinn, liksom [...]. Jeg har riktignok trukket meg litt tilbake fra miljøet der ute, men jeg glemmer aldri hvor jeg kommer fra», sier Eia i et intervju.² Også Bård

Torgersen er mer forsonende i forbindelse med lanseringen av Rykkinn-albumet: «Når alt kommer til alt, er dette prosjektet en kjærlighetserklæring til alle jeg har vokst opp med. Alle vennene mine, og hele familien min. Jo eldre man blir, jo viktigere føles det å komme fra et sted. Selv om det stedet ikke finnes lenger.» Hos Frobenius, derimot, framstår Rykkinn som et mislykka prosjekt. Det var kanskje fint i teorien, men det fungerte ikke i praksis. Rykkinn var ikke så kult likevel.

Boka handler primært om forholdet mellom far og sønn. Like fullt var det Rykkinn som systematisk ble trukket fram både i pressestrategien til Gyldendal Forlag

og av Frobenius selv fram mot lanseringen i midten av oktober i fjor: Allerede på sommeren ble prosjektet omtalt i *Asker og Bærum Budstikke* (heretter *Budstikka*), hvor Frobenius framstilte Rykkinn som «drabantbydrømmens fall», og i midten av august kunne *Dagsavisen* presentere Rykkinn som «Bærums bakgård»: «Her kræsmlandet den sosialdemokratiske, edle likhetstanken», kunne Frobenius fortelle, slik han også fulgte opp i *Aftenposten* tidlig i oktober: «Det var her på Rykkinn kardedommeløven gikk i stykker.»³ Dermed var mye av premissene for den senere resepsjonen etablert – til boklanseringen på Tronsmo var det til og med trykket opp egne t-skjorter med Rykkinn-kartet på ryggen og teori-og-praksis-logo på brystet – og etter lanseringen har anmelderne ukritisk fulgt opp denne framstillingen både av boka og av Rykkinn.⁵ *Budstikka*, derimot, svarte med å trykke et seksten siders bilag om hvor fint det var å bo på Rykkinn, og i desember ble Frobenius skjelt ut på lederplass i samme avis av Søren Pedersen, direktør i Asker og Bærum Boligbyggelag (ABBL).⁶ Framstillingen til Frobenius hadde tydeligvis gjort inntrykk på andre enn kultureliten i Oslo.

Sannheten om Rykkinn?

Det er vanskelig å vite hvor selvbiografien slutter og romanen begynner, skriver Frobenius innledningsvis i en fotnote som også er en slags bruksanvisning knyttet til bokas status som «roman». Han hevder videre at alle løgner er sannferdige, og at han *må* lyve for at fortellingen skal bli sann. Halvparten er løgn og halvparten er «objektivt verifiserbart», forteller han. Igjen har de fleste anmelderne fulgt opp ved å dvele omkring disse (trivielle) betraktningene vedrørende biografens forutsetninger og begrensninger: Gjør det egentlig noen forskjell *hva* som er sant eller løgnaktig?

Denne hybriden mellom roman og selvbiografi gjør det vanskelig å kritisere bokas framstilling av Rykkinn (Harald Eia gjorde riktignok en hederlig innsats i debatten med Frobenius i Store Studio den 18. oktober). På den ene siden er *Teori og praksis* «bare en roman», og det er absurd å kritisere fiksjoner for ikke å være sannferdige. På den andre siden er de «biografiske» elementene fra oppveksten vende og vanskelig å berøre. Samtidig kan mye av det Frobenius forteller være oppspinn – vi vil bare så gjerne at det skal

være sant, ekte, ærlig, sårt og vakkert.⁷ Denne spenningen mellom sannhet og løgn har også vært definerende for mye av høstens debatt.

Jeg vil forsøke å endre litt på perspektivet. Frobenius har nemlig også et historisk og et politisk prosjekt, som går langt ut over selve boka. Dette kommer tydeligst fram når Frobenius omtaler *Teori og praksis* i media: Skillet mellom Nikolaj i boka, Nikolaj som forfatter og Nikolaj i det offentlige ordskiftet blir borte, og framstillingen av Rykkinn framstår som sann og som historie. Kritikken i media er den samme som kritikken i boka: «Det var noe alvorlig galt med planleggingen og utføringen av drabantbyen Rykkinn», fastholder Frobenius for eksempel i sitt tilsvaret til ABBL-sjef Pedersen, som blir avfeid fordi han angivelig er «ute etter å forfalske historien for å sette seg selv og sine interesser i et bedre lys».⁸ Kritikken Frobenius derimot, forvalter liksom sannheten om Rykkinn. Han vet det jo, fordi han vokste opp der. Han har kjent det på kroppen.

Hver gang denne kritikken av historieframstillingen i boka blir for påtrengende – som i Bokbadet 23. november, eller i den ovennevnte ordvekslingen i *Budstikka* – gir Frobenius unna ved å henvise til sin fiffige fotnote og «bruksanvisning». Det løser imidlertid ingenting vedrørende bokas historiske og politiske pretensjoner, ettersom boka ikke lenger er rammen for den kritikken som blir framsatt. Både forlagets strategi og Frobenius mange framstøt i media har produsert og sementert en fordomsfull og feilaktig framstilling av Rykkinn, som de fleste derfra vil ha seg frabedt. Dette er utgangspunktet for min kritikk.

Nikolaj og Vidar

Hovedpersonen i *Teori og praksis* heter Nikolaj, og i likhet med forfatteren flyttet han til Stian Kristensens vei i 1972, da Rykkinn-feltet sto ferdig. Nikolaj var en spesiell liten gutt som ikke passet inn på det normalitetsfikserte og sosialdemokratiske Rykkinn, samtidig som faren, Magnus, stolt kunne konstatere at sønnen var spesiell. Kort fortalt handler boka om en liten gutt som blir stor når han mister sin mor og som ikke vil bli rar som sin far. For når moren blir påkjørt på sykkel og dør en kveld i 1977, må Nikolaj og faren klare seg som best de kan, og

det går ikke særlig bra: Faren blir deprimert, Nikolaj blir pønker, han begynner med dop, får vrangforestillinger, og ender i 1983 opp på «Institutt for virkelighetstilkjempelse», på ungdomspsykiatrisk avdeling ved Bærum sykehus. Rykkinn er altså den ytre rammen for denne fortellingen, og på en måte får Rykkinn skylda. Derfor flytter den skadeskutte familien bort i 1984. Mot slutten av boka gjenføres imidlertid far og sønn på Sjømennenes Helseheim oppe under Eineåsen. Det handler om forsoning. Med faren. Ikke med Rykkinn.

Det er fristende å anlegge en tilsvarende fortellerstemme – et annet *subjektivt sannhetsvitne*: La oss kalle ham Vidar og si at også han flyttet til Rykkinn i 1972, til den samme Stian Kristensens vei, men til nummer 79 på oversiden av veien. La oss videre si at faren jobbet i Selvaagbygg AS og bygde kjøpesentre i drabantbyene, fra Stovner-senteret i øst til Kolsås-senteret i vest. Ja, la oss si at faren var med på å bygge Rykkinn! – slik faren til Nikolaj angivelig gjorde. Moren til Vidar jobbet selvsagt på KI-senteret, i andre etasje på det Frobenius omtaler som «det hemmelighetsfulle Kjøpmannsinstituttet». Selvsagt gikk Vidar i speider'n, han lekte Robin Hood og prøvde seg i korps, og i helgene løp han orientering med familien. Vidar er alt det Nikolaj hater. Og selvfølgelig trivdes han godt på Rykkinn. Ja, familien trivdes så godt at de bor der fremdeles i dag. Derfor har de et helt annet utgangspunkt for å fortelle historien om Rykkinn.

17. mai 1973 (Vidar til venstre). Foto: Arne Enebak.

Det er denne «trivligheten» Nikolaj ikke kan fordra, slik han forklarer innledningsvis i sitt foredrag for studentene ved Rud videregående om «enhetstanken i de sosialdemokratiske drabantbyene». Men det er disse studentene som stiller de viktige og vanskelige spørsmålene:

Mener han at det er noe galt med drabantbyfolk?
I at folk bor rimelig og bra?
Tror han at drabantbyer skaper mennesker?
Hvorfor har han noe imot sosialdemokratiet? [...] Vil du at nordmenn og pakistanere skal bo i forskjellige byer, eller?
Hvorfor prøver du å drite ut drabantbyene? (19)

Disse spørsmålene forblir ubesvart i boka og drukner i Nikolajs tårer og krampegråt. Jeg vil derfor gå tilbake til utgangspunktet og se på nærmere på noen av premisene for Frobenius' framstilling av Rykkinn: Hva er denne *teorien* Frobenius snakker om? Og var det nå egentlig så ille i *praksis*?

Borgelig boligbygging

Teori og praksis handler om hvordan det Frobenius kaller den sosialdemokratiske planleggingstanken, krasjlandet på et jorde i Bærum. De politiske idealene om et «likhetsparadis» ble knust i møtet med den sosiale virkeligheten, skal vi tro Frobenius. Jeg skal ikke primært forsøke å forsvare denne planleggingstanken, men snarere vise at Frobenius *tar feil* og at boligbygging i Bærum skilte seg fra resten av landet på viktige punkter. I den forstand er selve teorien om Rykkinn ikke bare løgnaktig, men riktigere og viktigere; feilaktig.

Dette må ses i forhold til farens rolle i boka. Sannheten er nemlig at faren til Nikolaj ikke var arkitekt, han var barnepsykolog. Framstillingen av faren som planlegger har like fullt den funksjon at forfatteren får en privilegert tilgang til selve *teorien* om Rykkinn: Nikolaj *vet* hva som var tanken bak prosjektet, og det var å gjøre folk like – det han kaller sammensvergelsen mot forskjellene: «Planen med drabantbyene var å oppheve sosiale forskjeller», forteller han elevene på Rud, og det var denne teorien som sviktet i praksis: «Disse menneskefabrikkene som

skulle skape sunne og harmoniske mennesker, skaper i virkeligheten det motsatte, usunne og disharmoniske mennesker», sier han (18). Dette er en tradisjonell liberal kritikk av sosialdemokratiet hvor retten til like muligheter blir forvekslet med likhetstvang. Og det er disse politiske fordømmene Frobenius putter inn i hodet på faren sin, arkitekten og planleggeren, samtidig som han trer de ned over historien.

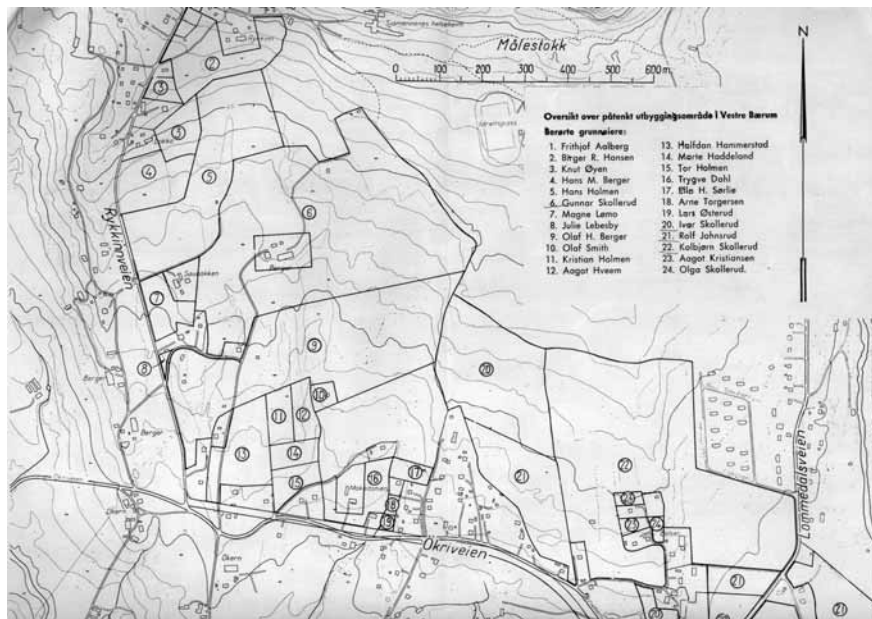
Teorien som lå til grunn for Rykkinn var snarere at alle skulle få muligheten til å *ei* egen bolig. Det vet jeg fordi faren min faktisk var med på å bygge Rykkinn: Det var på ingen måte snakk om et «sosialdemokratiske» prosjekt, men ganske enkelt «rasjonell» boligbygging.⁹ Den sosiale boligbyggingen blir gjerne automatisk innskrevet i en slags sosialdemokratiske dagnadsånd knyttet til gjenreisningen etter krigen med etableringen av Boligdirektoratet, Husbanken og Norske Boligbyggelags Landsforbund (NBBL) i 1946, hvor kooperativer som OBOS og USBL ble bærende for denne utviklingen.¹⁰ Selv om det ikke eksisterte noen samlet og alternativt borgerlig boligpolitikk på denne tiden, fantes det imidlertid enkelte kritikere. Jeg vil vise at det var Olav Selvaag, den viktigste *private* entreprenøren i etterkrigstiden, som tydeligst artikulerer denne rasjonaliteten, og videre at det i Bærum var de *borgerlige* partiene som engasjerte Selvaag til å materialisere denne rasjonaliteten på Rykkinn.

Allerede i 1947 hadde Olav Selvaag, i en artikkel i *Teknisk Ukeblad* med tittelen «Rasjonell sosial boligbygging», gått til frontalangrep på myndighetenes boligpolitikk. Med sin rasjonelle tilnærming mente Selvaag han kunne redusere byggekostnadene med en tredel. I boka om Selvaagbygg (1998) av historikeren Jon Skeie, blir Selvaag omtalt som en «borgerlig moderniseringsstrateg» – en ensom svale som sto alene ovenfor de mer sosialdemokratiske eller sosialistiske kooperasjonene.¹¹ Videre mente han at den sosiale boligbyggingen ikke burde omfatte alle, men bare de dårligst stilte. Resten fikk klare seg selv: «Slik utformet Olav Selvaag tidens familiebolig på grunnlag av strengt økonomiske kriterier», skriver likeledes Erling Annaniasen i sitt omfattende trebindsverk om boligsamvirkets historie. Selvaags prøvohus på Ekeberg i 1948 var derfor svært omstridt.¹² Like fullt ble denne borgerlig-rasjonelle boligbyggingen videreutviklet av Selvaag med seriebygging og masseproduksjon

til omfattende feltutbygging og totalentreprise, som ved den banebrytende Veitvedt-utbyggingen tidlig på 1950-tallet – samtidig som OBOS begynte å bygge på Lambertseter. Samme år forelå dessuten Selvaags viktige bok *Bygg rasjonelt* (1951), hvor han redegjorde for sine grunnprinsipper for rasjonell boligbygging. Det er *her* vi finner det teoretiske grunnlaget for den senere utbyggingen på Rykkinn, men først måtte de borgerlige partiene komme på banen.

Boligkrisen fra etterkrigstiden bare vedvarte, og problemet toppet seg tidlig på 1960-tallet. Folketallet i Bærum ble mer enn fordoblet fra 1950 til 1970, og allerede i 1958 passerte kommunen Stavanger som landets fjerde mest folkerike kommune.¹³ Samtidig hang boligbyggingen etter, og etterspørselen bare økte. Fram mot valget i 1965 sto derfor boligpolitikken sentralt også hos de borgerlige partiene: «De borgerlige partiene gjorde økt boligbygging til en hovedsak i valgkampen», skriver Skeie.¹⁴ Etter den borgerlige valgseieren og Borten-regjeringen i 1965, fikk Selvaag – via den nye kommunalministeren, Venstremannen og Bærumsborgeren Helge Seip – direkte innflytelse også på boligbyggingen i Bærum.

Situasjonen her var spesiell, ettersom Bærum BBL allerede i 1961 hadde brutt med den kollektive NBBL-linja og innledet et samarbeid med Selvaag på Lorangjordet. Året etter meldte Bærum BBL seg ut av NBBL, og i 1963 fikk Høyre rent flertall i kommunen. Dermed lå alt til rette for blå boligbygging i Bærum. I 1964 opprettet derfor kommunen et eget aksjeselskap (Bærum Tomteselskap) med tanke på å erverve arealer til boligbygging. Etter to år var lite løst: «Som en konklusjon ønsker Boligselskapet å gi uttrykk for at det ikke er mulig ad forhandlingsvei å løse de tomtproblemer selskapet har», heter det i saksapiprene fra 1966. Derfor var det nødvendig med ekspropriering av tomt: «Forhandlingsveien fører ikke lenger frem i Bærum», forklarte Jo Benkow da Bærum Høyre i 1966 gikk inn for ekspropriasjon i boligpolitikken.¹⁵ Basert på generalplanen for Vestre Bærum lå det an til utbygging av det såkalte Belset-Berger-Rykkinnfeltet: «Det foreslåtte utbyggingsområdet danner en naturlig enhet begrenset i øst av den eksisterende bebyggelse, i nord av den bratte assiden, i vest til bergergårdene vest for Rykkinnvegen og i sør av Økrivegen.»¹⁶ Her legges helt konkret rammen for Rykkinn.

Rykkinn for ekspropriasjonen i 1966.

Rykkinn var et reguleringsmessig pionerprosjekt med trafikkseparering og bilfrie boligområder. Rykkinn var også en rasjonalistisk revolusjon med en rekke nye og kostnadsreducerende teknikker og teknologier: Både Løka og Rykkinn sykehjem ble bygget rett inn i blokkene, og delegasjoner kom helt fra Japan og Australia for å beskue nyvinningene.¹⁷ Garasjeanlegg for 2 300 kjøretøy ble lagt i underetasjene på blokker og rekkehus, noe som frigjorde areal på omkring 56 000 kvm., samtidig som bilene ble skjult. Moderne plastledninger ble brukt i alle tekniske installasjoner for vann, kloakk og elektrisitet, noe som reduserte kostnadene med 6 000–7 000 pr. leilighet. Strømanlegget ble kraftig forenklet ved at hovedkabelen ble ført fram til sentrale strømhus inne på boligfeltet, noe som igjen reduserte kostnadene i forhold til graving av

grøfter til hvert enkelt bygg samt lange strekk av ledninger. Det var også denne rasjonelle byggestilen som la til grunn for at skoler, barnehager, lekeområder, sykehjem, ungdomshuset og plasthallen ble oppført *samtidig* inne på boligfeltet. Også på den måten sparte de kostnader ved å benytte det allerede etablerte produksjonsapparatet framfor at nye entreprenører måtte rigge seg til i etterkant. Leilighetene på Rykkinn var derfor svært billige, noe som også skyldtes vedtaket i kommunen: Leilighetene ble solgt til kostpris, og de fleste lå innenfor rammene av Husbankens lånerammer, slik at mange nå kunne kjøpe egen bolig uten egeninnskudd. Leilighetene på Rykkinn var derfor blant de billigste i hele landet på begynnelsen av 1970-årene, forteller Skeie.¹⁸ Rykkinn var rett og slett *rasjonelt* – i tråd med den økonomiske og ingeniøragtige

rasjonaliteten til Selvaag: «[Vestli og] Rykkinn betegnet et høydepunkt for rasjonell masseproduksjon av boliger i Norge», skriver han i *Bolig for folk flest*.¹⁹

Utbyggingen av Berger-Rykkinn-Belsset-feltet ble altså vedtatt, iverksatt og gjennomført på slutten av 1960-tallet av *de borgerlige* partiene i Bærum i tråd med boligpolitikken til den borgerlige Borten-regjeringen og med Seip og Selvaag som de to sentrale skikkelsene. Det var således de borgerlige partiene som sto for «teorien», samtidig som *privat* entrepriser sto for utbyggingen. Av kommunens sakspapirer framgår det klart at Selvaag var inne i planleggingen helt fra starten: «Bebyggelse av [det østlige] feltet er først blitt aktuelt etter at Selvaagbygg AS for et par år siden kjøpte området og inngikk avtale med kommunen om samarbeid vedrørende utpusseleringen.»²⁰ Etter anbuds konkurransen som kommunen arrangerte – for øvrig første gang *konkurranseprinsippet* ble brukt som grunnlag for sosial boligbygging – ble det klart at Evensen skulle bygge 700 leiligheter i blokk, mens Selvaagbygg AS fikk bygge nesten 3 000 leiligheter i blokker og rekkehus.

Det teoretiske utgangspunktet for *Teori og praksis* er derfor ikke bare sant eller falskt, men snarere både historieløst og politisk naivt. Framstillingen bygger på og bidrar til å befeste klisjémessige forestillinger om «sosialdemokrati», «planlegging» og «rasjonalitet». Hele poenget med sosial boligbygging etter krigen blir redusert til en vits, noe også Per Eggum Mauseth, tidligere direktør i NBBL, understreker i trebindsverket til Annaniasen: «Da vi på midten av 80-tallet startet arbeidet med å få skrevet NBBLs og boligsamvirkets historie, var det også et uttrykk for at *historieløsheten* var i ferd med å bli *boligsakas fiende nr. 1*. Gode boforhold ble etter hvert tatt som en selvfølge, bakgrunnen for det offentlige boligengasjement var i ferd med å viskes ut.»²¹ Frobenius skriver seg rett inn i denne billige retorikken.

Vi som elsket Rykkinn

Et annet viktig premiss er at folk flest på Rykkinn hadde (og har det) ganske godt – som Vidar. Dette er ikke bare selvbiografisk subjektivisme: En undersøkelse på Rykkinn, utført av Fakta-instituttet allerede i 1973, viste at hele 85 prosent trivdes («meget godt» (52 %) eller «ganske godt» (33 %)), mens bare 4 prosent mistrivdes («nokså dårlig»

(2 %) eller «meget dårlig» (2 %)). Selvsagt fantes det signifikante statistiske variasjoner, som at eldre trivdes bedre enn de yngre og at folk i villa trivdes bedre enn folk i blokk. Konklusjonen er like fullt at folk stort sett var fornøyd allerede den gang i 1973.²²

I fortsettelsen skal jeg derfor se nærmere på Frobenius' elendighetsbeskrivelse av Rykkinn i praksis. Poenget er ikke primært å hevde at alt var så fint. Mange fra Rykkinn har arr.²³ De fleste hadde det like fullt ganske godt. Dette reiser et grunnleggende spørsmål ved framstillingen til Frobenius om forholdet mellom sosiologi og psykologi: I hvilken grad er den fiktive framstillingen av faren som planlegger uttrykk for farens regulering av barndommen til Nikolaj? Er det Rykkinn som prosjekt som var mislykka, eller Niko som prosjekt som slo feil?: «Nikolaj i romanen kjemper en kamp mot to farsskikkelser», forteller Frobenius i et intervju: «Begge disse farsoppjørene mislykkes.»²⁴ Hva er det egentlig som går galt?

Innlendingsvis i *Teori og praksis* blir problemet med Rykkinn knyttet til selve planleggingen og de økonomiske prioriteringene. Ifølge det Frobenius her omtaler som Abercrombies teori, burde det vært både kino, sjakk-klubb og bowlingbane på Rykkinn, men kommunen kuttet i budsjettene. På den ene siden etterlyser altså Frobenius *mer* planlegging og større grad av sosialdemokratisk detaljstyring av innbyggernes aktiviteter enn det som Høyre-styret hadde lagt opp til. På den andre siden virker det som om strukturene fullt ut determinerer beboerne: I mangel av kommunale tilbud, *matte* liksom ungdommene på Rykkinn ut å stjele biler eller henge på KI-senteret og røyke hasj. Hvor er kreativiteten? Hva var galt med Robin Hood?

I foredraget for elevene på Rud er det snarere «likheten» som er problemet: «I denne liksomidylliske uivirkelighetsverdenen har staten produsert en egen menneskevariant, *homo infantilis*», utbryter han (18). Rykkinn framstår som fullt av gladnaive sosialdemokrater som i fraværet av litt skikkelig kultur, ikke fatter hvor tomme livene deres egentlig er. I boka topper denne skuffelsen seg når Magnus omsider skjønner at det er *folkene*, ikke planene og prioriteringene, det er noe galt med: «Feilen er at folk flest på Rykkinn ikke interesserer seg for frukt og planter. De interesserer seg utelukkende for plen», sier han oppgitt (65). Selv har jeg *aldri* tenkt at folk

på Rykkinn var så like. Tvert imot. På tross av at vi bodde i like rekkehus, var området fullt av forskjellige folk. Og når vi gikk på slang, var det en egen kunst å vite hvor de beste frukttrærne sto. Selv hadde vi bare sure kirsebær i hagen, men pappa var egentlig mest opptatt av roser og av den store tomatplanten han har dyrket fram i komposthaugen. «Likheten» blir kanskje tydelig først når man betrakter folk utenfra? Sosiologen Harald Eia var inne på noe av det samme i debatten med Frobenius i Store Studio vedrørende Frobenius selvpålagte outsiderposisjon: «Når du er en outsider er det lett å tenke sånn: Det er ikke jeg som er rar. Det er *de* som er rare.»²⁵

Mangfoldet blir bare større dersom man også trekker inn blokkene og villastrøkene ned mot Økriveien (Niko ljuger når han hevder at villaene lå øverst. På Rykkinn var middelklassen øverst på alle måter): «Man skulle bare sette sosialklienter sammen med banksjefer, nordlendinger sammen pakistanere», sier Frobenius et sted, «Det var utrolig naivt, en altruistisk forestilling. Men kardemommeloven gikk i stykker.»²⁶ Er det denne sammenblandingen av sosiale sjikt som er mislykka? Er forsøk på integrering feil? Burde banksjefene i Bærum være forskånet for pakistanere, sosialklienter og nordlendinger? Burde disse egentlig bodd et annet sted? Selv har Frobenius en annen visjon: «Fellesskap må vokse fram, det kan ikke skapes», forteller han i et intervju.²⁷ Hva betyr det? At Bærum hadde vært bedre tjent med organisk vekst hvor nye villaområder kunne vokse «naturlig» fram? At de sosialdemokratiske planleggerne ødela Bærum-idyllen ved å introdusere andre sosiale sjikt som bare hadde råd til rekkehus og blokk? Tvert imot, vil jeg hevde, det er nettopp dette som *har* fungert på Rykkinn. Folk skulle ikke bli like, men barn fra blokker, rekkehus og villaer måtte vokse opp sammen. Forskjeller og fattigdom var ikke noe som bare kunne skyves bort. Jeg ble invitert på bursdager og besøk i blokkene nede i Bjørneberstien og Bringeberstien, hos barn av alenemødre og sosialklienter. Dette var helt ukjent oppe i Stian Kristensens vei, men etter en stund var det helt greit. Til slutt tenkte vi ikke på det. Det sosialdemokratiske elementet på Rykkinn var derfor ikke likhetstvang, men sameksistens på tross av sosiale forskjeller. Derfor ble Rykkinn i *praksis* et lite sosialdemokrati.

Riktignok ligger Rykkinn i skyggen av Kolsås-toppen

Olav Selvaag og Oddvar Nordli på Rykkinn, utenfor rekka til Nikolaj (hentet fra Skeie 1998, s. 223. Takk til Skeie og til Selvaagbygg AS for tillatelse til reproduksjon).

hvor NATO hadde sitt hovedkvarter under den kalde krigen, og resten av Bærum var kanskje Amerika-vennlige NATO-tilhengere, som i boka, men for oss som vokste opp på Rykkinn var Bjørneboe helten med sin anarkistiske beretning «NATO på Kolsås», om da han og Arne Naess inntok hovedkvarteret i jakt på en flaske hvitvin.²⁸

Rykkinn var rødt og radikalt og Robin Hood: I motsetning til resten av det borgerlige og blå Bærum, hadde Høyre bare under tjue prosent på Rykkinn ved det såkalte skandalevalget i 1973: «Høyre hadde sin styrke i gamle villastrøk som Jar, Høvik og Snarøya, men forsynte seg godt av stemmene i nye strøk som Eiksmarka, Østerås og Hosle», oppsummerer Jan Eivind Myhre i boka om Bærumshistorie. «Dønski og Gommerud (med Rykkinn) dannet unntak, med Høyre-andeler så 'lave' som 41 % og 43 % ved 1979-valget.»²⁹ På den måten må Rykkinn forstås i kontrast til den tradisjonelle Bærum-bebyggelsen – slik daværende redaktør Christensen i *Morgenbladet* omtalte den pågående Rykkinn-utbyggingen som «et sår i Bærumshistorie». Dette forholdet mellom Rykkinn og resten av Bærum er viktig for å forstå framstillingen til Frobenius.

Også Nikolaj og Magnus elsket Rykkinn i starten, og Nikolaj i boka ville være som de andre: «Han vil gjerne at familien skal være helt vanlig, men han vet det ikke er slik», skriver Frobenius (39). Faren var rar og hadde skjegg,

Arne Naess på NATO, tegnet av Jens Bjørneboe.

mens moren var dansk og snakket rart. Vendepunktet kommer når moren dør. Det er da Rykkinn får skylda. Og det er da boka glir over fra et psykologisk register til kvasisosiologiske analyser – for deretter å «rykke inn» i hodet, først på faren og deretter på sønnen, som en ny virkelighetsforståelse. Det er tante Vera – hun som stikker av med lillebroren – som legger premissene og som artikulerer denne allerede etablerte representasjonen av Rykkinn som et råttent sted. Slik hun frarøver Nikolaj for kjærligheten til broren, frarøver hun dem også for kjærligheten til Rykkinn: Fra en bekjent i politiet hadde hun nemlig fått vite at sjåføren som hadde kjørt ned moren og deretter stukket av, var en ung gutt. Rekken av assosiasjoner er svært godt beskrevet og oppsummerer på mange måter Bærumshistorien av Rykkinn: «En ung gutt. Det er så mye kriminalitet. Blant de unge. Her på Rykkinn. De stjeler biler. Bruker narkotika. Kjører omkring på veiene uten sertifikat.» En knust far og enkemann plukker opp disse bruddstykkene: «De tar narkotika og stjeler biler, mumler Magnus.» Deretter, et par sider ut i boka, faller konspirasjonsteorien på plass: «Jeg har sett den gutten», sier Magnus. «Hvis jeg er helt stille og lukker øynene, ser jeg ham i et vindu.» «Hvor

da?», spør Nikolaj nysgjerrig, men faren er ikke helt sikker: «Jeg ser vinduet i blokken helt tydelig. Det er i Evensen-blokkene, men jeg klarer ikke å se i hvilken.» (163–166) Derfra og videre utover i boka er det folkene i blokkene som er problemet. Og senere, når Nikolaj glir over i galskapen, sitter han i regnet i skogen og tar bilder av blokkene for å fange «Bevegelsen» ned mot KI-senteret (Frobenius er i påfallende grad besatt av blokkene også i virkeligheten: Nesten uten unntak lar han seg avbilde nede i Bjørneberstien på tross av at han vokste opp med hage i Stian Kristensens vei.) På den måten beveger Nikolaj seg fra et innsideblikk til et utsideblikk på Rykkinn. Det er dette nedlatende Bærum-blikket som blir internalisert og naturalisert slik at det til slutt framstår som sant.

En folkefiende

Det underliggende premisset for framstillingen til Frobenius er derfor en forakt for forstedene og middelklassen, slik han selv uttrykker det best i et intervju: «Rykkinn var preget av den forakten middelklassen alltid har hatt for seg selv og mangelen på oppdrift, som arbeiderklassen har hatt.»³¹ Hva faen er det han snakker om? Hvor har han lest det? Dette er riktignok en utbredt tendens, spesielt innen eldre amerikansk suburbia-litteratur, hvor forstedene framstår som et nevrotisk helvete man må komme seg bort fra så fort man kan. Perspektivet er utenfra og ovenfra, og livet i forstedene framstår som tomt, meningsløst og middelmådig. For Frobenius er middelklassen en gruppe strebere som bare vil videre oppover karrierestigen, men som sitter fast i forstedene. For andre derimot, som kom fra *dårligere* kår enten det var i byene eller på landet, var det fantastisk å få en leilighet eller et rekkehus på Rykkinn.

Dette med finkulturens fravær er et annet påfallende snobbetrekke i Frobenius' framstilling: Vi hadde jo verken sjakkklubb, teater eller et skikkelig bibliotek (!). Sannheten er jo snarere at vi på Rykkinn, i motsetning til finere strøk som på Kolsås og Hauger, faktisk *hadde* et bibliotek og derfor slapp å dra til Sandvika eller Bekkestua for å låne prosa og poesi. For det andre blir dette, som i debatten i Store Studio, framstilt som de eneste *kulturelle* tilbudene i tillegg til aktiviteter som fotball og speider'n. Hva er galt med slike *andre* fritidstilbud? Må man bli

Leikaring på Rykkinn 1972 (Bjørnebærestien i bakgrunnen). Fra Bærumsamlingen, Bekkestua bibliotek.

forfatter (Nikolaj Frobenius), musiker (Bård Torgersen) eller komiker (Harald Eia) for at det skal være bra nok? På samme måte som kulturens fravær får skylda for elendigheten på Rykkinn, framstår disse kulturelle uttrykkene som det eneste verdifulle med Rykkinn.

I over tretti år har folk på Rykkinn forsøkt å ta til motmæle mot denne systematiske stigmatiseringen fra borgerlige besserwissere i Bærum, slik det nettopp har vært formidlet i *Budstikka*. Jeg husker spesielt én gruppe ungdommer i en artikkel fra KI-senteret med overskriften «Fint å bo på Rykkinn» (søstera til både Mats og Per Erik, Nora og Tone Lill, var med på bildet): «Mye som skrives om Rykkinn er bare dumt, og stedet får alt for negativ omtale i avisen», sier de.³² To år senere skriver en opprørt Aud Rasmussen et rasende leserbrev med tittelen «Dere

skriver så mye negativ [sic] om Rykkinn». Etter tjuvfem år sier hun opp abonnementet på *Budstikka* på grunn av «den evinnelige nedrakningen på Rykkinn». Hun understreker at problemene skyldes en liten gruppe ungdommer og at mange av dem kommer fra andre steder, men journalistene i *Budstikka* omtaler dem alltid som Rykkinn-gjengen. «Markedsføring av kriminalitet er tydeligvis avisens beste innlegg», konkluderer hun oppgitt.³³ Den samme mediekritiske vinklingen finner vi også hos Birger Ekeren, daværende rektor ved Berger skole, i hans «Nyttårsønsker for Rykkinn».³⁴ Han er lei av hvordan journalistene, så snart det er snakk om narkotika i Bærum, automatisk knytter dette til stereotype forestillinger om «Rykkinn-gjengen» eller «Rykkinn-mannen». Denne mytebekjempelsen er også gjennomgående i boka *Alt Vel*

(2000), skrevet til 75-årsjubileet for Berger og Rykkinn Vel: «Vi som bor på Rykkinn har rett og slett ikke kjent oss igjen når folk som ikke en gang aner hvor Rykkinn er, har gitt sine bastante oppfatning av grenda vår.»³⁵

Det er en slik stigmatisering og stereotypisering, hvor middelklasse blir ensbetydende med middelmadighet, Frobenius spiller opp til og forsterker. I over tretti år har folk på Rykkinn forsøkt å ta til orde mot denne ovenfra-og-ned-holdningen i leserbrev, intervjuer og kronikker. Takket være Frobenius har nå også de riksdekkende mediene viderebrakt og befestet denne kulturelle klisjeen.

Frobenius har nylig skrevet manus til Erik Skjoldbjærgets filmatisering av Ibsens *En folkefiende* (1882), som har premiere på filmfestivalen i Tromsø i januar. Parallellene er påtakelige. Slik Norge var for lite for Ibsen, var Rykkinn for lite for Nikolaj. Og slik Doktor Tomas Stockmann står alene mot «massen, flertallet, denne fandens kompakte majoritet», ser andsaristokraten og fritenkeren Frobenius ned på de middelmadige i det løgnaktige og fordervede samfunnet på Rykkinn.³⁶ Forskjellen er bare at Stockmann vender hjem igjen fra sin avkrok nordpå for å ta fatt på arbeidet med å oppdra byens innbyggere til et mer frittende folk, selv om det innebærer å bli stemplet som folkefiende. Når får vi se folkemøtet i plasthallen eller grendehuset på Rykkinn, hvor Nikolaj står konfrontert med de folkene han harselerer over – ansikt til ansikt med deres dom? Antakelig er det mer behagelig å leffe med kultureliten i hovedstaden og å pludre med Anne Grossvold i Bokbadet.

Frobenius minner derfor mer om Gregers Werle i *Vildanden* (1884), som i lys av «den ideale fordring» har som livsoppgave å frigjøre folk ved å frarøve dem deres livsløgner. Disse «usle Glæder», som Gregers kaller det, er falsk idyll og vond tro. For Frobenius er alle på Rykkinn ynkelige, latterlige, elendige og ulykkelige. Han vil fortelle folk sannheten om deres forvoklede liv. Dermed framstår Doktor Relling i *Vildanden* som Rykkinn's redningsmann: «Å, livet kunne vært ganske bra allikevel, når vi bare måtte få være i fred for disse velsignede rykkerne som renner oss fattigfolk på dørene med den ideale fordring.»³⁷

Noter

1. Nikolaj Frobenius 2004. *Teori og praksis*, Oslo, Gyldendal.
2. Harald Eia sitert i *Dagbladet* 26. august 2000. For mer om Elias oppvekst på Rykkinn, se den uautoriserte biografien til Yngve Skomsvoll 2004, *Harald Eia. Komiker og medmenneske*, Oslo, Kagge Forlag.
3. Bård Torgersen sitert i *Dagsavisen* 4. april 2003.
4. *Asker og Bærums Budstikke* 30. juni 2004, *Dagsavisen* 21. august 2004, *Aftenposten* 10. oktober 2004.
5. Se blant annet Anders Sundnes Løvlie, «Teori for levd liv», *Dagsavisen* 20. oktober 2004, Knut Olav Amås, «Vente på at livet skal starte», *Dagbladet* 21. oktober 2004, Tone Solberg, «Erlig løgn», *Dagens Næringsliv* 23. oktober 2004, Susanne Hedemann Hiorth, «Oppvekstoppgjør», *VG* 24. oktober 2004, Morten Aukliend, «Mørk barndomsdal», *Klassekampen* 26. oktober 2004, Nora Simonhjell, «Praksisteori», *Dag og Tid* 6. november 2004. En noen annen og mer negativ vinkling finnes hos Terje Stemsland, «Private notater fra drabantbyhelvete», *Aftenposten* 25. oktober 2004.
6. Se ekstrasblaget *Entusiastene*, 1. september 2004. Se også Søren Pedersen, «Rykkinn – Bærums mest verdifulle boligområde», *Asker og Bærum Budstikke* 1. desember 2004.
7. Frobenius har selv gitt klare hint om denne tematiseringen av reality-sjangeren, spesielt i *Aftenposten*-intervjuet 10. oktober: «Reality er blitt en slags religion, men genren bruker så mange dramatiske virkemidler at det er noe helt annet enn virkeligheten vi ser. Med boken vil jeg så tvil om realitybegrepet. Det er lett å sette inn et privat bilde i en roman og si at boken beskriver virkeligheten.»
8. Nikolaj Frobenius, «Søren Pedersens vrangforestillinger», *Asker og Bærum Budstikke* 2. desember 2004.
9. Samtale med Arne Enebakk på Rykkinn, november 2004.
10. Den viktigste kilden her er trebindsverket til Erling Annaniassen om boligsamvirkets historie i Norge, se spesielt bind to fra 1996, *Nå bygges vi landet. Boligsamvirkets historie i Norge*, Exil Forlag.
11. Jon Skeie 1998, *Bolig for folk flest. Selvaagbygg AS 1920–1998*, Oslo, Tano Aschehoug, s. 175.
12. Annaniassen 1996, s. 87–88. Se også Skeie 1998, s. 72–101.
13. Jan Eivind Myhre 1982, *Asker og Bærums historie: Bærum 1840–1980*, Oslo, Universitetsforlaget, s. 349.
14. Skeie 1998, s. 189.
15. Myhre 1982, s. 356. Skeie 1998, s. 221.
16. Begge sitater fra Bærum kommunes formannskap v. Ordfører Johs. Haugerud, «Sak nr. 23. Ervervelse av arealer for utbyggingsformål», sakspapir datert 31. mars 1966, sitert s. 101 og 103.
17. Se Freddy Nilsens historiske artikkel i *Asker og Bærums Budstikke* 26. februar 1997.
18. Skeie 1998, s. 222–232.
19. Skeie 1998, s. 213.
20. Johs. Haugerud 1966, s. 103. Se også Skeie 1998, s. 221: «Olav Selvaag hadde i 1965 ervervet en utbyggingsoppsjon på et eget område som kom i tillegg til kommunens og som ikke var med i konkurransen.»
21. Per Eggum Mauseth sitert fra Annaniassen 1996, s. 9.
22. Fakta-insultuttet 1973, *Bolig og trivsel på Rykkinn. En intervjuundersøkelse*, Fakta AS, Oslo, s. 32. Se også Myhre 1982, s. 356.
23. For min egen del begrenset det seg til en liten episode da jeg var sju år, på vei ned mellom blokkene til KI-senteret for å pantle flasker, da jeg ble stoppet av en liten gjeng i 13-års alderen som sto og røykte, hvorpå en av dem stumpet en røyk på hånda mi. Arret har jeg fremdeles.
24. Se spesielt samtalen med Tom Stalsberg i *Dagbladet* 24. oktober, hvor Frobenius forteller: «Nikolaj i romanen kjemper en kamp mot to farsskikkelser. På den ene siden mot den sosialdemokratiske

- likhetstanken [...] På det personlige planet prøver han å løsrive seg fra og gjøre et opprør mot sin kulturradikale og ubertolerante far.»
25. Siteret fra debatten i NRKs Store Studio 18. oktober, som kan ses på nettet: http://www.nrk.no/programmer/tv/store_studio/4174275.html
26. *Aftenposten* 10. oktober.
27. *Dagsavisen* 21. august.
28. «Da Arne Næss og jeg erobret NATO på Kolsås» ble publisert i tidsskriftet *Orientering* i 1965, og ble senere gjengitt i Jens Bjørneboe (1968) 2003, *Norge, mitt Norge*, Oslo, Pax Forlag, s. 233–239, illustrasjon fra s. 237.
29. Myhre 1982, s. 354.
30. Myhre 1982, s. 347.
31. *Dagsavisen* 21. oktober.

32. *Asker og Bærums Budstikke*, 28. oktober 1988.
33. Aud Rasmussen, «Dere skriver så mye negativ om Rykkinn», *Asker og Bærums Budstikke* (Debatt), 19. juni 1990.
34. Birger Ekeren, «Nyttårsønsker for Rykkinn», *Asker og Bærums Budstikke*, 8. januar 1995.
35. Svein Ola Hope 2000, *Allt Vel. 75 år med Berger og Rykkinn Vel*, utgitt av Vellet til jubileet i 2000. Boka er et viktig bidrag til historien om dem som bodde i området før ekspropriasjonen og utbyggingen på slutten av 1960-tallet.
36. Henrik Ibsen (1882) 1995, *En folkefiende*, Oslo, Gyldendal.
37. Henrik Ibsen (1884) 1995, *Vildanden*, Oslo, Gyldendal, s. 336–337 (min uth.).

THOMAS KROGH

Hvis Sørensen ikke hadde fantes...

Øystein Sørensen
Historien om det som ikke skjedde
Aschehoug, Oslo 2004

Man kan selvsagt godt tenke seg at norsk historieforskning tok, tar eller vil ta en annen vei enn den har tatt, tar eller vil ta. Scenariene er mange, og i noen av dem blir den boken som er nevnt over, aldri publisert eller fullført. Kanskje Øystein Sørensen fikk viktigere oppgaver, som å stå i spissen for den edle historikerstammen da den ble utsatt for en idéhistorisk invasjon? Kanskje ledet han dem i kamp mot den onde khanen De. Seier eller nederlag: *Historien om det som ikke skjedde* ble liggende i en nedstøvet PC på et kontor på Blindern. Dette essay kan derfor sees som en begrunnelse av følgende kontrafaktiske hypoteser: Hvis den nevnte boken ikke hadde kommet ut, ville norsk historieforskning vært tristere og gråere og manglet et avgjort positivt innslag.

*

Boken er delt i tre deler: I de to første gjennomgår Sørensen en rekke eksempler på kontrafaktiske hypoteser som er fremsatt om ulike episoder i henholdsvis verdenshistorien og i Norges historie. I den tredje diskuterer han mer inngående noen teoretiske spørsmål i forbindelse med kontrafaktisk historieskriving, spørsmål som har vokst frem av de første delene. Jeg skal, som naturlig er, i en mer teoretisk anmeldelse, konsentrere meg om den siste delen. I en forstand er likevel dette

noe urettferdig, for det er utvilsomt fremstillingene i de to første delene som i enhver rasjonell verden fullt fortjent vil gi boken mange lesere og som er et klart uttrykk for forfatterens fremstillingsevne. Sørensen skriver ikke om kontrafaktisk historie, han skriver selv eller eksemplifiserer en slik form for historieskriving, i tett samspill med den omfattende litteraturen som foreligger om emnet. På meg virker disse delene både veldokumenterte og innsiktsfulle. Sørensen trekker frem litteratur som fungerer utmerket som eksempler og fører opp til den senere drøftingen, selv om jeg nok kunne klart meg med mindre Harry Turtledove etter hvert. Kanskje virker noen av henvisningene til Norge i de alternative verdenshistoriske scenariene noe påklistret, for meg bekrefter de uansett inntrykket av vi her står overfor en del av Eurasia som for alltid er fordømt til en perifer eksistens.

Men ett trekk ved fremstillingen i disse delene må nevnes særskilt, fordi det får betydning for det generelle synet på kontrafaktisk historieskriving i del III: De aller fleste eksemplene som diskuteres tar utgangspunkt i enkeltepisoder, hadde de uteblitt eller forløpt mer eller mindre radikalt annerledes, kan man tenke seg at de makrohistoriske forløpene hadde blitt radikalt endret, kanskje ville det vi kaller verdenshistorien fått et annet preg. Og med et slikt utgangspunkt sier det seg selv at det er naturlig at det i stor grad blir krigshistoriske eksempler som Sørensen diskuterer. Jeg mener ikke med dette at han begrenser seg til mikrohistorie, men at de tenkte endringer, det vi blir innbudt til å tenke oss annerledes, ligger på det mikrohistoriske plan og at vi så blir bedt om å forestille oss de mulige makrovirkningene av andre forløp på mikroplan enn de faktiske. Fra et fremstillingsmessig synspunkt er det forståelig, slaget som så lett kunne gått annerledes, egner seg utmerket til å eksemplifisere kontrafaktiske drøftinger. Og Sørensen går aldri i den fellen å utrope ethvert tenkt, forskjellig slagutfall til en situasjon som nødvendigvis ville sendt store deler av ettertiden inn på en annen kurs. Selv om mange av eksemplene følger George Herberts dikt om Richard III,³ den lille begivenhet som gav det store resultat, mangelen på spikeren som førte til kongens fall, tror han ikke at alle manglende spikre ville gi et annet fremtid.

Men dette betyr jo for det første at historievitenskapens kontrafaktiske problematikk blir stående alene, Webers diskusjon av kontrafaktisk metode i sosiologi trekkes